

Marjan Pungartnik

Nataša Švikart Žumer z Marjanom Pungartnikom

Švikart: Kako se spominjate začetkov, vaših prvih objav in delovanja v Odsevih?

Pungartnik: V času, ko sem hodil na gimnazijo, smo imeli v Slovenj Gradcu literarni klub, pri katerem so izhajali tudi Odsevi. Vodil ga je Tone Turičnik in potekali so neskončni pogovori o literaturi. Nekaj malega smo imeli tudi stikov s tedanjimi avtorji. Denimo z Martom Ognom, ki mi je še danes ljub pesnik. Revija je omogočala, da so na Koroško prihajali vsaj nekateri avtorji, ki so v njej objavljali. Tudi iz literarnega kluba smo objavljali. Vse skupaj je bilo malo provincialno, a bilo je veliko navdušenja.

Švikart: Ali se spominjate svoje prve pesmi? Kakšna je bila njena forma?

Pungartnik: Najbrž vsak avtor ve, kdaj po številnih poskusih nastane njegova prva prava pesem. Spomnim se, da sem nekoč odhajal od doma in na našem hribu so kosili. Ko sem se oziral, je bilo vedno več brega pokošenega, kot da bi ga nekdo spotoma jedel. To je tema moje prve pesmi. Z današnjega vidika je bil to nekakšen sonet. Ampak ni.

Švikart: Med študijem v Ljubljani ste bili dokaj marljiv študent, ni vas zaneslo kot mnoge druge. Zelo hitro ste ugotovili, da ste prišli tja študirat, in kmalu ste postali urednik Radia Študent in Tribune.

Pungartnik: Takratna FSPN je bila ena najbolj živih fakultet, veliko stvari se je dogajalo.

Mi smo bili prva civilna generacija, prej so tam študirali sami policisti in partijski sekretarji. In smo postali tudi prvi uporniki, ker smo dejansko prišli študirat zaradi znanja. Že v tretjem letniku smo se tako lahko

uveljavili v študentskem življenju in smo prodrli do uredništev. To nam je omogočilo tudi stike z drugimi študentskimi centri po Jugoslaviji; kot generacija smo rasli in ostali povezani.

Ja, kolege s študija so pobrali številni, priložnostno delo, policija, droge, alkohol, ženske. Od vsega študija je ostalo malo: nekaj kislih obrazov, kadar se s kom srečam, v glavnem pa tisto, kar sem bral zraven in počel navkljub študiju, literatura. Ne glede na vsa razhajanja ostaja literatura tisti svetlejši del mojega študija. Tudi vse v zvezi s Tribuno in Radiem Študent je bilo lepo, ampak brez haska. Verjetno bi mi danes bolj koristilo, če bi delal kot špicelj.

Švikart: Kakšen vpliv je imela na vas in na vašo generacijo zbirka *Poker*?

Pungartnik: Zbirko mi je posodil profesor slovenščine iz paralelke, Stanko Sušnik. Zares me je prevzela. Do naslednjega dne, ko sem nekaj iz nje bral tudi po šolskem ozvočenju (rekli so mu radio), sem jo prebral nekajkrat. Zaradi tistih pesmi so me dolgo zbadali – spomnim se, da sem vključil *Gobice* in *Billy Lou*, ki se mi je zdela odličen blues. Ne vem, ali se je prav globoko zapisal vame, to je bilo bolj odkritje nečesa, kar je v meni že obstajalo. V *Pokru* sem jasno videl vsaj tri pasove: tradicionalističnega, ki ga je povezoval s takratnim pesniškim okoljem, konceptualnega (stvari), ki se mi je zdel bolj kot humor, tudi z elementi satire, in pesniškega. Tega je najtežje razložiti, ker se v njem prepletata druga dva in na koncu koncev gre za enega pesnika. Prav tu je ponudil razrahljano tekstovno strukturo, ki mi je bila blizu. Jaz pa sem imel svoj svet, v katerem ni bilo tiste urbane komutativnosti – pri meni sta bila jasna zgoraj in spodaj, bilo je jasno obzorje in bile so jasne “temne figure”, ki jih pri Šalamunu ni. Šele z Umberto Sabo sem si jih lahko jasneje opredelil in potem tudi potegnil jasno ločnico med sabo in drugo slovensko liriko. Če lahko tako rečem – *Poker* je bil impulz, ki mi je bil potreben za to, da sem videl, kaj pravzaprav sem, kar je bilo zame pomembno predvsem glede na gimnazijsko okolje in tudi glede na koroško “literarno sceno”. Odprl je pot za instinkt ne le biti drugačen v tistem okolju, ampak tudi za težnjo po absolutni poeziji. *Poker* glede tega ni bil absoluten, ali pa le v majhnem delu.

Takrat je bila zelo priljubljena Kuntnerjeva zbirka *Vsakdanji kruh*. Bila mi je všeč. Vsi so pričakovali, da se bom priklonil njegovemu vplivu, a mene njegova kmečka idila ni pritegnila. Spomnim se, kako so hoteli, da bi pomenil beli jagenjček, ki teče spod jerebike, brata, ki naj bi šel delat v tovarno. Oh, oh! Bil sem s kmetov in sem vedel, da tam ni nobene idile. Mene je pritegnil jezikovni modernizem.

Švikart: Kako zelo je bila literatura podrejena politični usmeritvi, koliko na škodo literature, koliko je politična usmerjenost v literarnih tokovih avtorjem pomagala (sploh značilnost romanopiscev)?

Pungartnik: Nekje proti sedemdesetim letom prejšnjega stoletja se je zrušil nadzor nad literaturo, kot so si ga predstavljali absolutisti. Da ljudje (pri revijah) vedo, kaj morajo in česa ne smejo. Ampak tistih deset let po drugi svetovni vojni je skoraj po vsem svetu obstajala cenzura, ljudje so komaj prilezli iz vojne in niso želeli novih konfliktov. Potem se je začelo odpirati. Tudi pri nas, po letu 1964. To je bil konflikten proces in dostikrat so oblastne elite najemale pisce, da bi "obdelali" tisto vprašanje, ki še ni bilo zrelo za odprto javno razpravo. Tako je bilo z vprašanjem slovenske politične emigracije, vernikov in podobno. Včasih so zagnale licemeren vik in krik (kot ob primeru Nove revije ali skupine Laibach), ko je bilo v bistvu že vse odločeno. Bolj jih je zanimalo, kdo je proti, kajti to so bili pravi sovražniki teh političnih elit. Iz tega izhaja nauk: stran od političnih tem. Kundera mi je v intervjuju rekel, da je bil češki teater najboljši takrat, ko je bila presija največja. Verjetno to velja tudi za literaturo. Demokracija je dobra za trgovanje, za literaturo pa je dober strog oče.

Švikart: Kaj o avantgardi menite danes? Vam je še vedno blizu ali iščete kaj novega oziroma ste se našli kje drugje? Nekoč ste rekli, da vam zdaj mnogo več da ena preprosta pesem kot obilo besed, ki nič ne povedo.

Pungartnik: Tisto, kar se je dogajalo v drugi polovici šestdesetih let, je dvig, ki je šel čez vse. Sledil je lahko le upad. Ne mislim politično – jasno je, da se je nacionalizem takrat rodil in z njim tudi jedro nacionalne elite. Toda nacionalizem v slovenski zgodovini ni nič novega in je, kot se kaže danes, "normalno stanje stvari". Politika (in z njo nacionalna država) je velika redukcija in spravljanje v vrste in kvadrate, nobena inovacija ni in je tudi usmerjena proti inovativnosti. Izbruh novih oblik, ki jih Slovenija do takrat ni poznala ali pa jih je poznala kot redkost (in se proti njim tudi obračala), to pa je spremljal velik preskok v dojemanju jezika. Avantgarda je zame veliko napisanih besedil in dogodkov, ki so potekali predvsem na univerzi. To ni kapital osvajanja oblasti, to so pozicije, ki so ostale zapisane v času. Od tega se ne da prehranjevati v nadaljnjem življenju. Takoj ko je jezikovna senzibilnost zdrsnila v običajne okvire, je bilo treba iskati naprej. Seveda mi je obdobje modernizacije blizu, čeprav ga imam za največje pogorišče minulega stoletja, saj je tudi bil edini protiavtoritarni vzpon. A to je drugo vprašanje. Tisto o obilici besed in preprostih pesmi

pa je motiv bleščече enostavnosti, ki jo najdemo vzdolž vsega razvoja poezije. Res je avantgarda (če jo tako imenujemo) proizvedla veliko besed, še več pa jih jo je zasulo.

Švikart: Skozi različne poskuse sodobnih prijemov ste se vrnili k večni pesmi v zbirki *Oglej*. V njej je poudarjena bivanjska tematika, vračanje k vprašanjem pripadnosti, odtujenosti, minevanja in nazadnje smrti.

Pungartnik: Ne vem, ali je to “večna pesem”. Prej bi rekel, da je to absolutna pesem, ki se napaja iz nič. Najprej me je strašno zanimala slovenska mitologija, npr. desetnica ali galjot, in skozi to sem se sam moderniziral. Pomagala mi je ustvarjati metatekst. A to je bilo na robu retorike. Če imam kaj od študija, imam prav od branja poezije. Vsevprek in na široko, v izvirnih jezikih in prevodih. In še – to ni povratek, to je popotovanje, pri katerem nisem več našel tistega doma, iz katerega sem odšel. Glede pripadnosti bi citiral Skacela, ki govori o hoji nad breznom. Vsaka pesem o tem je vprašanje – ali pripadam? Ali je tuje tisto, čemur ne pripadam, in ali ne bivam zase, da bi bil od-tujen? Večina pesmi o smrti je strašen duševni kič, ker, če smem citirati nekega predsokratika, *niti misliti, niti reči ne smeš, da nebit je*. Tako nisem nikoli pisal o Smrti (ali pa vsaj ne vem, da bi pisal), prej me je fasciniralo stanje izginevanja. Tako nekaj še vedno je, tudi če izgine, kakor pušča črna luknja za sabo informacijo o tem, kaj je požrla. Eksistencializem se me ni prijel.

Švikart: Ste idejni vodja Literarne hiše Maribor; poudariti je treba, da deluje že pet let. Kakšen je bil osnovni namen, ko ste jo odpirali, in kakšne cilje ste si zadali?

Pungartnik: Literarno hišo Maribor sem z dekretom ustanovil leta 2007, prva prireditev v njej je bila 18. oktobra 2007 (ob tednu vseživljenjskega učenja). Zgodba se je začela z graško Literarno hišo, ki se mi je zdela nekakšna neosvojljiva trdnjava, kjer do direktorja prideš po treh mesecih čakanja, je silno bogata in sodi pod univerzitetno okrilje. Za osnovno povezavo smo tudi mi potrebovali Literarno hišo. Po štirih letih iskanja stika je letos izšla revija *Lichtungen* z izborom mariborske in graške literature, ki so jo predstavili v Literarni hiši Gradec, kjer nas je pričakalo več kot sto ljudi. Ker pa smo majhni in revni, je naša Literarna hiša skromnejša. Njena osnovna ideja je, da obstaja neko stalno literarno prizorišče, ki ni vezano samo na interes organizatorja ali izbrance. V program EPK smo se uvrstili prav zaradi tega, ker je to hiša za vse in pomeni pretok literature.

Od sedemdesetih let sem se trudil ustvariti publiko za literarne prireditve in zdaj pobiramo del plodov tega truda.

Švikart: Kateri programi trenutno potekajo v Literarni hiši? Poudariti je treba, da se tam zgodijo trije, tudi štirje literarni večeri na teden.

Pungartnik: Prvi program je predstavitev mariborskih avtorjev. Potem je program *Živíjo*, ki vrača v življenje umrle avtorje. Trdim, da ni bolj mrtve stvari, kot je mrtev pesnik. Vsi si strašno oddahnejo, ko nekdo umre, da nikomur več ne hodi v zelje. Nanje pozabljajo vsi – od fakultet do DSP, uredniki izborov, občine. Če bomo kdaj dobili prostore, kjer bo to mogoče napraviti, bo nekje stena, kjer bodo imeli svoje mesto. Nima smisla čakati na kogar koli, da se nanje spomni. K sreči vsakogar čaka ta usoda, tudi tiste, ki “pozabljajo”. Naslednji program je povezava z okoljem, kajti Mariborska literarna družba je povezana z Zagrebom, Gradcem, Koroško, Primorsko, Skopjem, Sarajevom, Furlanijo ... Vabimo ljudi, ki jih Maribor sicer ni vabil. Poseben program so zamejski avtorji, na katere Slovenija tako rada pozablja, sploh DSP. Poleg tega obstajajo manjšinski, neslovenski avtorji (po nacionalni definiciji), njim je namenjen program *Na preprogi iz zvezd*. Program *Repatriacija* vključuje pisce – recimo temu tako – iz diaspore. Rodili so se v Mariboru, a živijo in ustvarjajo drugje. Program *Literarne harmonije* (harmonij si seveda nisem izmislil jaz) pa predstavlja literarna društva iz Slovenije. Potem je še program, s katerim sodelujemo pri Slovenskih dnevih knjige. Podpiramo mlajše avtorje, organiziramo predstavitve knjig. Pisan in obsežen program, tri do štiri prireditve na teden.

Švikart: Že vrsto let urejate spletni časopis *Locutio*, ki je prva spletna literarna revija na Slovenskem. Zakaj ime *Locutio*?

Pungartnik: Mlajša skupina mariborskih avtorjev je na mojo pobudo poskušala izdajati revijo. Sestajali smo se na delavnici (v sedanjem DUM) in razmišljali o imenu revije. Predlagali so (v glavnem Tomaž Brenk) *Postscript*, *Žametne citre* in podobno. Jaz pa sem odprl slovar in na slepo položil vanj prst – na besedo *locutio*, in tako je revija dobila ime. Beseda je latinska (iz *loqui*, govoriti) in pomeni govor ali izgovor, kar je povsem ustrezalo iskanemu imenu. Iz tiskane revije ni bilo nič, kar je značilnost tiste generacije; na silo sem jo držal pokonci in vedno, kadar sem jim malo obrnil hrbet, je prišlo do kakega konflikta. Videl sem, da nima smisla. Tako ali tako sem govoril, da za poezijo ne bomo več sekali

dreves in da bomo objavljali samo še elektronske knjige, in leta 1993 sem začel pripravljati internetno stran. Tega se je bilo treba naučiti; učil sem se kar štiri leta. Nato je nastala prva revija, ki je bila posnetek tiskane revije. Sprva smo "izhajali" na tri mesece in smo objavljali 15 avtorjev, kmalu pa smo prešli na dvomesečno izhajanje in pred štirimi leti na 30 avtorjev. Do leta 2005 sem revijo sam tudi tehnično urejal. Potem je Edo Milavec pripravil v tedaj zelo sodobnem PHP novo obliko in jo postavil na osnovi databaze. Do zdaj sem predstavil 1050 avtorjev, in to je trenutno tudi največja zbirka biografij pri nas. Revija je brana po vsem svetu, v njej pa objavljajo avtorji iz Amerike, Maroka, Avstrije, Srbije, Bosne, tudi iz Jemna. Od tam nam poetične kolumne pošilja Irena Knehtl; gre za prikaz arabske kulture in hkrati dojemanja arabskega sveta od znotraj. Prednost interneta je, da je dosegljiv po vsem svetu in brez težav najdemo zvezo tudi z Avstralijo. Locutio izhaja na dva meseca, pravkar je izšla 68. številka, objavljenih je bilo že skoraj 2000 prispevkov. V vsaki številki je do 35 avtorjev in zanimivo je spremljati, kdo revijo bere: 60 odstotkov je Američanov, berejo jo tudi v Rusiji, na Švedskem, v Italiji, Avstraliji, na Kitajskem itn. Pomembno je seveda tudi dejstvo, da je revija dostopna prosto in brezplačno. Od leta 2007 smo zabeležili približno tri milijone obiskov, branj pa je na mesec od šest do osem tisoč.

Švikart: Analizirajte Locutio in glavne ključne – na kaj morajo biti pozorni bralci in avtorji?

Pungartnik: Locutio ima vsaj tri večje sestavine. Prva je revija, ki je namenjena predvsem literarnim besedilom. V njej kajpada prevladujejo pesmi, je pač tako. Z uredniškim delom pri Dialogih sem pravzaprav uvidel, kako pomembna je za revijo raznolikost avtorjev, kar se da široko odprta vrata, kako dolgočasno je omejevanje in izločanje. Saj vidite slovenske revije. Ob velikanski pomoči javnih sredstev komaj životarijo. Druga sestavina je indeks avtorjev, ki zdaj obsega že več kot tisoč imen. V njem sem posebno ponosen na nekatere avtorje, ki so praktično zamolčani: na Ernsta Golla, Ludvika Mrzela, Igorja Šentjurca ... Tretja sestavina je kronika, ki zapiše tisto, česar v medijih v glavnem ni, z nekaj fotografskega gradiva in z informativnim besedilom. Pri pregledu dostopov do revije ugotavljam, da so na prvem mestu iskani avtorji, zelo pomembna pa je tudi kronika. Zanj je, recimo, veliko zanimanje na velikih iskalnikih, ker se bolj usmerjajo na dogajanje. Pravzaprav je tu še četrta sestavina, to pa je kompleks forumov, ki še niso aktualizirani. V načrtu imam še glosarij, ki je nepogrešljiva sestavina takšnih strani, in upam, da se bom pretolkel tudi do tega.

Švikart: Ali se v Locutio lahko vsak zapiše ali vendarle še obstajajo neka uredniška politika, nadzor in uredniška cenzura?

Pungartnik: Moj uredniški princip je naslednji: najprej objavim iz tistega, kar dobim od avtorja, tisto, kar je najboljše. Če gre za začetnika, se po navadi zapleteva v kako debato. Za drugo objavo se je treba že bolj potruditi. Nekaterim pisanje steče in imajo dobro obdobje – ti dobijo v tistem času tudi več prostora. Od 12. številke se je na prvem mestu dolgo pojavljala Irena Knehtl – to je privilegij, ki sem ji ga dal zaradi nenavadnosti njenih besedil. Navsezadnje, kdo pa ima pesniškega kolumnista iz Jemna? Bistvena je tudi raznolikost, jezikovna, tematska, kulturna. Izhajam iz stališča, da se mora v vsakem elementu nove, globalne kulture, ki je pomembno povezana z internetom, izražati tudi narava pobabilonske jezikovne zmede. Vedno so v uvodu prevodi, objave od drugod, tujejezični prispevki. Na koncu so “lažji žanri”. Sprva sem bil prepričan, da ne bom objavljajal esejistike ali teorije kot parazitskih žanrov, toda sčasoma se srce omehča. In še, velikokrat je drobec pomembnejši od celovitih in temeljitih enot, je kot sol v jedi. Vse to izraža osebne nazore urednika, saj se ljudje velikokrat odločajo za objavo zaradi njega in ne zaradi česa drugega. Nadzor? Ko so enkrat avtorji dobrodošli in jih več ne odganjamo, kot je to praksa pri tiskanih revijah, je veliko stvari pri njih samih – tudi jezikovni nadzor. V uredniških napolitih imamo tisto znano formulacijo “*Ne objavljamo besedil, ki širijo rasno, versko, nazorsko, narodnostno nestrpnost in nestrpnost do manjšin, pri čemer velja literarna licenca. Presoja jo urednik. Prav tako ne objavljamo besedil z eksplicitno spolno vsebino, ki bi lahko bila ocenjena kot pornografska, ker je revija namenjena tudi mladoletnim osebam.*” Velikokrat se v Sloveniji srečujemo prav z nestrpnostjo, čeprav je literatura za zdaj na liberalnejši strani tega sveta. Lahko pa bi se skozi zadnja vrata pritihotapilo kaj takega. V nekaterih diletantskih izdajah sem našel sledi nacionalne, verske, seksualne nestrpnosti ... Pri avtorjih, ki ne pripadajo literarni javnosti, se to lahko zgodi. Za to je tu tudi urednik. Uredniške cenzure pa ne zganjam. Če se mi zdi, da se da kaj izboljšati, to napravi avtor sam.

Švikart: Kakšna je po vaše prihodnost tiskanih revij, knjig ob vse bolj uveljavljenih elektronskih, prav tako cenejših, tako za uporabnike kot avtorje?

Pungartnik: Kmalu pričakujem množično uporabo e-bralnikov, takih z elektronskim črnilom. To je povsem enakovredno tisku. Niso še razviti

tako, da bi lahko bili res v celoti uporabni, manjkajo recimo barve. Tudi vprašanja avtorskih pravic še niso rešena. Ampak to je samo vprašanje časa. Potem boste lahko imeli v eni sami napravi na tisoče knjig. Že zdaj je njihova ponudba izjemno velika. Obstaja vrsta formatov, ki jih lahko berete na računalniku (lit, pdf, djvu ...), čeprav to ni to. Pravzaprav je knjiga množično porabno sredstvo šele sto ali sto trideset let, odkar obstaja obvezno šolstvo. Prej je bila privilegij pismenih. Tehnološko je bil papir univerzalno sredstvo, na katero se je tiskalo vse. Nekaj se je potem premaknilo z nosilci zvoka in slike, kar je pomembno izrinilo knjigo iz rabe. Knjiga je še vedno čarobna stvar, posebno osebna knjižnica. Nihče te ne zna pozdraviti s tisto tišino, s katero pričakujejo knjige. Tega se človek ove, ko utihne šum računalnika. To je najbolj polna tišina, ki jo je mogoče doseči. V Sloveniji je že prišlo do tega, da gre vse, kar se ne bere, v bukvarne. Zadostuje, da je ena knjiga v državi. Če si jo izposodiš, pri tem zasluži še pošta, saj je poštni strošek danes eden najvišjih pri distribuciji knjige. No, za zdaj ne verjamem, da naše knjižnice izbrisane knjige nadomeščajo z njihovimi elektronskimi različicami. In še ena zmeta je: da postajajo knjige cenejše. Nasprotno. Cena knjig je na zahodu zelo zrasla, posebno tistih, ki se dobijo prek interneta. Te se tiskajo na zahtevo ("on demand") in jih v bistvu ne zalagajo v pravem smislu. Samo stroj jih izpljune, kadar pride naročilo. Če k njihovi ceni dodamo še stroške pošiljanja, postajajo knjige pravo razkošje. Tudi revije niso poceni, tiste tiskane. Verjetno je prihodnost res v internetnih revijah, na katere se lahko naročite, dobivate na vpogled le košček, če pa hočete celotno revijo, jo morate kupiti. Čakam na antikvariat starih elektronskih knjig.

Švikart: Šele v devetdesetih letih ste začeli objavljati pravljice, lutkovne in otroške igre. Ali ste jih že od nekdaj pisali? Jih še pišete?

Pungartnik: Pišem, vendar za končno oblikovanje ne najdem pravega časa. Nisem tudi pod rezilom nujne objave. Počnem to, kar me veseli. Veliko je dela z urejanjem revije, veliko z Literarno hišo, veliko s knjigami, veliko z delavnico, veliko z branjem, veliko s pisanjem ... Pravzaprav sem jih začel pisati kot kratke zgodbe, ne kot pravljice. K pisanju lutkovnih besedil me je pritegnil Tine Varl, potem pa je nastalo, kar je nastalo.

Švikart: Mnogo ste nastopali po bivši Jugoslaviji, Avstriji. Govorite rusko, češko, angleško, italijansko, hrvaško, makedonsko. Veliko knjig in besedil ste prevedli oziroma jih še prevajate. Kaj vas pritegne, da se odločite za prevod? Prevedli ste kar štiri Polakova besedila. Kaj vas je pritegnilo pri tem avtorju?

Pungartnik: Dosti sem nastopal po vsej Jugoslaviji, mislim, da sem bil celo zadnji od slovenskih avtorjev, ki je bil tam takrat, ko so se že začeli nemiri ob razpadu. Zaradi literature država ni razpadla. Zdaj obnavljamo tisto, kar nam je nekaj političnih norcev porušilo, tudi pisatelji so bili med njimi. Potem sem začel sodelovati z avstrijsko Štajersko in organiziral tam številna branja, tudi bral sem. Drugod ne. V stikih z jugoslovanskimi in drugimi avtorji sem veliko prevajal, vendar se nimam za knjižnega prevajalca. Veliko pesnikov sem prvi prevedel, predvsem v času sodelovanja s Tribuno, Dialogi, Problemi, Katedro, nekaj pa tudi lutkovnih besedil, a to je bilo v času, ko je bil v Lutkovnem gledališču Maribor Tine Varl. Pavel Polak je človek, s katerim se je dalo sodelovati, in tako so nastali tudi številni prevodi lutkovnih besedil, ne le njegovih. Potem so prišli drugi ljudje in se je sodelovanje končalo.

Švikart: Ste tudi urednik založniškega programa Mariborske literarne družbe. Koliko knjig je izšlo od leta 1998?

Pungartnik: Svet se ni začel z nastankom tega društva. Začel se je s koncem osemdesetih let. Z društvom in delavnicami pa se je nenadoma res usulo, po moji zadnji evidenci jih je izšlo okrog 270. Kar nekaj zbirk je, ena je za prvence – v tej je izšlo že več kot 60 del –, potem je Svetlin za poezijo – v tej zbirki je do zdaj izšlo več kot 50 knjig. Marsikdo je z mojo pomočjo prišel do knjige, takšne neprofitne, nizkoprorračunske, nekatere sem izdelal celo ročno sam. Zato da bi potem kaka literarna goska vihala nos nad mano.

Švikart: Zanimivo, ukvarjali ste se tudi z oblikovalskim delom.

Pungartnik: Pravzaprav po sili. Leta 1987 sem začel postavljati knjige, jih opremljati in oblikovati. Potem je prišlo tudi drugo, napravil sem znak Zveze kulturnih društev Slovenije in Maribora in oblikoval različne grbe, zastave, priznanja, spletne strani ... Skratka, ko zmanjka denarja, nekako vskočim in naredim sam.

Švikart: Od številnih poklicev oziroma dejavnosti, s katerimi ste se ukvarjali, od prevajalstva do lutkovnih predstav, vas danes ljudje najbolj poznajo kot pesnika in mentorja. Od leta 1978 kontinuirano vodite različne literarne delavnice.

Pungartnik: Ja, res je, pesnik in mentor. Zadnje čase me imajo radi za "publicista", čeprav to resnično nisem. Niti novinar nisem več. Pravzaprav

se človek vse življenje sprašuje, kaj je. Če na internetu izobesite svojo stran, na kateri je v glavnem poezija, potem se težko predstavite kot mesar ali vlakovodja. Čisto pragmatično – sem pesnik in mentor. Poslanstvo pa pomeni, da naj bi me nekdo poslal. Teh paranoj nimam, čeprav so jih veliko pošiljali za mano. No, pri poslanstvu se realizacija vedno odšteva od nečesa neskončnega, skoraj božjega. Na to gledam drugače – vsako opravljeno delo gre na kup, brez velikih pretenzij. Ko bodo nekoč ta kup kurili, to pa bodo zagotovo počeli, bo večji ali manjši plamen. Ta reč o poslanstvu je takšna, da človek z enim očesom škili na tisto, kar bi lahko bilo. V bistvu je dobro vse, kar pride naproti. Tako, kot je poezija prišla kar sama, je prišlo tudi mentorstvo. In kolikor tega je, toliko ga je. Najbrž v 250 spremnih besedah h knjigam človek nekaj pove o sebi, o literaturi, o avtorjih. Realizacija je opravljeno delo in ne nekaj, kar visi v zraku. Morda boste rekli, da mi manjka ambicije. Človek se lahko realizira tudi tako, da obmolkne, če ga to sreča.

Švikart: Že zdavnaj ste na delavnice vabili tudi mnoge drugačne, posebneže, izobčence, marginalce ... Menim, da je Prosnik po vas povzel idejo o poeziji kot neke vrste čiščenju, samorealizaciji. Ali se sploh zavedate, koliko je to takim ljudem pomenilo? Tudi ideja o literarnih delavnicah v zaporu se mi je zdelala izjemna.

Pungartnik: Nekoč sem izjavil, da delam predvsem z marginalci. To je povzročilo, da sta z delavnice burno odšli dve članici, češ da onidve že nista marginalki. Pa tega ne bi smel reči, kajti ne gre za noben princip. Še to mi pravijo, da je pisanje, ki ga zagovarjam na delavnicah, "terapevtsko". In to mi govorijo tisti, ki so sami postali pisatelji, ker so se zdravili. Tistih nekaj ljudi, ki spadajo v kategorijo "drugačnih", sem srečal mimogrede, in lahko rečem, da so postali zame nekakšen kriterij. Nikogar nočem omenjati, saj vse upoštevam kot enakovredne člane delavnic, skupin. Lahko rečem, da sem jim vedno hvaležen za nekaj, kar je tako imenovana visoka literatura izgubila – za stik z življenjem, z jezikom v njegovi nepodajnosti, za priklon nečemu, kar zahteva višje razumevanje, strpnost. Verjamem, da je jezik najmočnejši ogenj človečnosti in da vrača ljudem tisto, kar so jim drugi odvzeli. Če se izrazim v avstro-ogrski terminologiji, ki je povečini še vedno stanje današnje psihiatrije, je lahko norec izvirnejši in boljši literat od tako imenovanega normalnega človeka. Poleg tega je pisanje dejavnost izobčencev in je smešno, da se tisti, ki znajo komaj spregovoriti, posmehujejo tistim, ki da so nemi. Jezik prihaja od znotraj. Skozi delavnice sem poskušal tem posebnim ljudem ustvariti okolje, ki

jih sprejema. Včasih se posreči, včasih tudi ne, to je nepredvidljiv odnos. Tudi to, da jim literatura nekaj pomeni, je del reintegracije. In sploh ni pomembno to, kar se dogaja pred mano, ampak tisto, kar se dogaja v moji odsotnosti. To so stvari, do katerih lahko pride vsakdo, le človek mora biti. Prostora je za oba, za Prosnika in za mene, da prideva do enakega sklepa.

Da, ideja o delavnicah v zaporu. Moram jo aktualizirati. A obstaja neka težava – včasih mi ni bilo težko voditi dve ali tri delavnice. Danes tega ne zmorem več. Ne gre za starost, gre za breme, ki ga z vsakomer prevzameš, saj moraš to, kar dobivaš, tudi vračati.

Švikart: V vseh letih vodenja delavnic je z vami navezalo stik veliko avtorjev. Kaj se pravzaprav zgodi z avtorji, ki ne pridejo v antologije, ne spadajo med vplivne, pravzaprav nimajo referenc?

Pungartnik: Ah, reference so postale pomembne šele z novim sistemom financiranja izida knjig, se pravi nekje konec devetdesetih let. Sicer pa hierarhija prihaja iz političnega organiziranja in se z referencami identificiramo pred državnimi telesi. Na žalost je profesionalizacija piscev povezana z njihovim političnim položajem (tj. z njihovo prepoznavnostjo pred zahtevami politične države) in to vpliva tudi na veliko bolj izrazito ločnico med “pomembnimi” in “nepomembnimi” avtorji. Na srečo je nastalo kar nekaj literarnih združenj (društev), ki se ukvarjajo z organiziranim literarnim življenjem, in to posrka vase “nepomembne” avtorje. Govoriti o “pravem pomenu” nekega avtorja je veliko težje. Danes denimo Prešeren sploh ne bi bil “pomemben”, ker ne bi vsako leto objavil nove knjige. Vprašanje je, ali bi se prebil med “šolske pisce”, ker ne bi pisal o zasvojenostih, medijih, rokenrolu, Romih in debelosti. Prebralo bi ga 40 ljudi in morda bi se kdo obupno trudil, da dobi kako lokalno nagrado. Morda je bil zadnji, ki je sestavljal kolikor toliko nepristranske antologije, Cene Vipotnik in najbrž bi ga on uvrstil v kako.

Z elektronskimi knjigami in internetom se stvar seveda širi, a so možnosti premalo izkoriščene. Tudi nezaupanje do novih medijev je veliko, največ pa je za to kriva napačna orientacija na tiskane medije. Mislim – izključna orientacija. Dejansko obstaja nekakšen limb, v katerem avtor čaka na sorodno dušo, s katero potem splava v stvaren svet. To pa niso knjižnice, ker so se te spremenile v navadna skladišča prodajnega blaga. Recimo, da je elektronska knjiga ali internet takšen limb – in vse vabim vanj. Delam tudi antologijo dobrih pesmi. Tja bodo prišli tisti, ki niso prišli v druge antologije.

Švikart: Pravzaprav posledično vprašanje: kje vidite svoje mesto v slovenski literaturi?

Pungartnik: Jaz svoje? To je zanimivo vprašanje. Kaj je to “slovenska literatura”? Če vanjo spadajo vsi, ki v Sloveniji pišejo, potem imam nekakšno mesto tudi jaz. Seveda, tudi če je nikakršno. A takšne opredelitve ne zagovarja nihče. Avtorji, ki so pisali (in ki še pišejo) v drugih jezikih, ne pripadajo slovenski literaturi, tako se vsaj obnaša literarna zgodovina, in tudi v DSP niso prav nič veseli, da bi jih okupirali drugojezični. Pred kratkim je govoril o tem kolega iz Avstrije. Pri njih je nezaslišano, da nekdo, ki v Avstriji piše v češčini ali slovenščini, ne bi veljal za avstrijskega pisatelja. To pri nas ne velja. Če pa so to tisti, ki pišejo v slovenščini, je že težava. Vsaj štiri jeziki so – kranjščina, beneška slovenščina, štajersko-pomurski (ali štajerski ali pomurski) in koroški jezik. Koroščino sem dodal čisto ahistorično, je nekaj takega kot rezijanščina. Tukaj bi se težko odločil in mi pravzaprav ni do tega, da bi kjer koli bil. Če namreč v Slovarju slovenskega knjižnega jezika ni Slovenca, potem Slovenca menda tudi ni. Če so meje jezika meje sveta ... Raje pripadam neki čisto tretji, nenacionalni književnosti. Nekakšni Woodstock literaturi. Zakaj bi se me nekdo lastil? Zame so nacije to, kdo bo komu stal na glavi, koga izkoriščal, komu kaj prepovedoval, dovoljeval ... Nobene svobode ne prinašajo, samo napihovanje. In še najmanj dve svetovni vojni so zanetile. Sem pač nacionalni nihilist.

Švikart: Med prebiranjem vaše spletne strani me je prevzelo geslo *Literatura pripada vsem*. Kakšno je vaše mnenje o tem in zakaj menite, da je to še premalo poudarjeno, ko to dajete za moto strani?

Pungartnik: To je pravzaprav moto internetne strani Mariborske literarne družbe in izraža tudi moje stališče. Razmišljal sem o tem, ali naj zapišem “vsakomur” ali “vsem”, pa sem se na koncu odločil za slednje. *Vsakdo* je mišljen individualno, *vsí* pa so kolektiv. Literatura je kolektivna institucija, saj obstaja kot komunikacija in je povezana s kolektivno, skupinsko izkušnjo jezika. Ne smemo je zvesti na individualni akt pisanja ali branja. A geslo je tudi nekoliko aktualistično – branje je postalo marketinška stvar, pisanje stvar marketinške promocije. Vsako leto *moraš* izdati knjigo, *moraš* imeti reference, *moraš* spadati v vplivne lobije, *moraš* biti prevajan, *moraš* prejemati nagrade, *moraš* biti v antologijah – kakor da gre za tovarno ali za reklamno agencijo. Literatura se giblje drugje, ne v prisilah šolskega branja, ne v predavalnicah kateder za literaturo, tudi

ne v kakem nacionalnem projektu zastopanja in zastopanosti in niti ne kakega društva. Ko vse to odštejemo, je ostane večji del, ki je pravzaprav ne zastopa nihče. Zdi se mi, da se premalo zaupa bralcu – kakor da ga mora nekdo nenehno siliti, da bere tisto, kar misli ta ali oni. Premalo se tudi zaupa osebni knjižnici, čeprav jih je pri nas manj kot pri drugih civiliziranih narodih. Ne zdi se mi prav, da pride v izložbo knjigarne s knjigo samo tisti, ki izložbo najame. Kot metafora in kot dejstvo. Poudarek je tudi na drugih dveh besedah – *literatura* in *pripada*. Literaturo razumem bolj kot manko – tisto, kar se (še) ne bere, o čemer se (še) ne govori, piše, kar ne dominira ... Prav to, odnosi dominacije, ki v literaturo prihajajo od zunaj in ki v njej vzpostavljajo vladajočo literaturo, zakrivajo njeno slojnost, mnogopomenskost, odprtost, vsiljujejo pa politični siže in vsakdanjo satiro. Na koncu se tudi izkaže, da avtor in bralec pripadata nekemu drugemu, ne literaturi.

Predstavljam si, da bi lahko brali vsi. Da bi lahko pisali vsi. Danes je staromodno imeti takšne predstave, kar je pač izraz vladajočega nazadnjaštva, a kolikor vem, se pismenost znižuje, če pa izobrazbo prepuštimo šolstvu, toliko slabše za izobrazbo.